

In het voetspoor van Maurits van Nassau

Vier eeuwen nadat de Nederlanders Brazilië binnenvielen en tijdelijk op de Portugezen veroverden, doet onderzoeker Oscar Hefting opnieuw een poging. Niet om Brazilië te veroveren, maar om de resten van de Nederlandse bezettingen en forten in kaart te brengen en te behouden. Daarvoor werkt hij, anders dan Johan Maurits van Nassau toen, samen met Portugezen, Spanjaarden en Brazilianen.

door Peer Schouten

Sinds 2002 brengt Oscar Hefting elk jaar enkele maanden door in Brazilië. Hij is er op zoek naar de resten van Nederlandse forten. Nederland voerde gedurende de 17e eeuw succesvol strijd tegen alle Portugese en Spaanse bezettingen, zo de Gouden Eeuw van de Republiek inluitend. Hoewel Den Oost handelsmatig het interessantst was, had Brazilië één product waar de Hollanders wel oor naar hadden – suiker. Het is niet voor te stellen hoe waardevol dat toentertijd was. En het noordoosten van Brazilië bulkte ervan. De plantages waren er al, het was voor de Nederlanders slechts een kwestie van de boel overnemen.

Nederlanders in Brazilië, 17e eeuw

In 1624 kwamen de eerste Nederlanders aan in Salvador da Bahia, Brazilië. De brandende zon reflecteerde op het zeewater en het strand, bedekte alles met een deken van scherp wit. Na drie maanden op een boot te hebben doorgebracht, onzeker over wat hun te wachten stond, konden de meesten niet wachten voet aan wal te zetten. Ze hadden hoogstens wat tekeningen gezien of verhalen gehoord over vreemde beesten en 'wilde mensen'. Ze gingen met de grootste mogelijke voorzichtigheid aan land – het was immers in handen van de Portugezen. Oscar Hefting legt uit dat dit moment van aankomst voor hem één van de mooiste dingen is om voor te stellen. De Nederlanders 'kwamen hier aan met hun eigen voedsel, bakstenen en planken als bouwmaterialen en in kleding die veel te warm was. Ik probeer me dan voor te stellen wat ze dachten toen ze voor het eerst indianen zagen, die op hun blote voeten rondliepen met alleen maar een lapje om hun middel'. Deze eerste Nederlanders stuitten aanvankelijk op geen enkel verzet, plunderden de stad Salvador, verkrachtten haar vrouwen, maar werden echter al spoedig verdreven.

De WIC probeerde het opnieuw in 1630, nu in Pernambuco, het hart van de Portugese suikerhandel. Een verbeterde strijd was het gevolg. In 1631 landden de Nederlanders op Itamaracá, een klein eiland voor de kust van Recife, waar ze vervolgens Fort Oranje bouwden. Op dit eiland hadden de Portugezen in 1534 één van hun eerste nederzettingen gebouwd, hoog op een heuvel. In tegenstelling tot de Portugezen, gaven de Hollanders er de voorkeur aan dicht bij de zee te bouwen, op het strand. In 1636 vertrok Graaf Johan Maurits van Nassau naar Recife met een vloot van twaalf schepen en 2700 man, daarmee een argument aan de Portugezen voorleggend voor een wapenstilstand. Nassau was een ware ondernemer: hij ontwikkelde Recife, bouwde er Mauritsstad naast, en zorgde voor een strategische verdedigingslinie van forten en een degelijke infrastructuur. Hij nam niet alleen arbeiders en soldaten met zich mee, maar ook kunstenaars (denk aan de schilder Frans Post) en wetenschappers (bijvoorbeeld de bioloog Willem Piso en de cartograaf Georg Marcgraf). Slaven werden uit Afrika geïmporteerd en het werk op de suikerplantage ging door, maar nu onder Nederlands toezicht. Nassau sloot verdragen met indianen, bekeerde er een aantal tot het calvinisme en wist zo steun op te bouwen tegen de Portugezen. Het Braziliaanse avontuur duurde echter niet lang. De Portugezen bleven zich verzetten en herwonnen hun krachten nadat ze in Portugal de zaken op orde hadden gebracht: een troonopvolger werd benoemd en de Spanjaarden, die Portugal in 1580 hadden ingelijfd, werden verdreven. Inmiddels was Johan Maurits in 1644 vertrokken, en in 1654 verdreven de Portugezen de rest van de Nederlanders.

Nederlanders in Brazilië, 21e eeuw

Het merendeel van de forten die de Nederlanders hebben

Oscar Hefting (2de vrn) en collega's onderzoekers: zoektocht naar Nederlands Brazilië.

gebouwd, zijn verloren gegaan of door de Portugezen opnieuw in gebruik genomen. Er zijn echter nog wat zaken overeind blijven staan. Oscar Hefting is voor zijn promotieonderzoek precies op zoek naar wat er nog te vinden valt. Hij reist, in samenwerking met een internationaal team van onderzoekers, alle locaties af die de Nederlanders in de zeventiende eeuw al bezochten. Het eerste project was in 2002, Fort Oranje. Met tekeningen in de hand van hoe het fort er uit moet hebben gezien, ging Oscar de locatie verkennen op het eiland waar het gebouwd was. 'Na ongeveer een jaar zoeken ontdekten we een waterput, gemaakt van hout, dat werd gebruikt om het water te filteren; een typisch Nederlandse manier om een put te bouwen. Door de ligging van deze waterput – we gingen er vanuit dat die in het midden van de oude binnenplaats gebouwd was – begrepen we waar de oorspronkelijke poort van het fort geweest moest zijn. Met de ontdekking van de poort hadden we eindelijk het bewijs dat de Portugezen boven op het Nederlandse fort hadden gebouwd. Het unieke van het Hollandse Fort Oranje is dat het is 'ingepakt' in het later gebouwde Portugese fort. In het begin van de zeventiende eeuw bouwden de Hollanders hun forten van aarde of zand volgens het Oud-Nederlands Stelsel. Hierbij werd een gracht gegraven en de grond werd aan de binnenkant opgeworpen tot een wal. Voor zover bekend is het uniek dat een fort zo mooi bewaard is gebleven, met name omdat het goed beschermd is door

de latere Portugese fase.' Tijdens de opgravingen in Fort Oranje zijn er 400.000 vondsten gedaan, waaronder munten, pijpenkoppen en wapens. De Hollandse bezetting in het Noordoosten van Brazilië heeft ongeveer 24 jaar geduurd, maar heeft 'desondanks onmiskenbaar haar stempel gedrukt op de cultuur en het collectieve bewustzijn van de bevolking gedrukt', aldus Professor Marcos Albuquerque van de Universidade Federal de Pernambuco, met wie Oscar Hefting samenwerkt.

Dat aanvankelijke project is uitgegroeid tot *Atlas of Dutch Brazil*, een project dat wil bijdragen aan een beter begrip van de gemeenschappelijke geschiedenis van Nederland en Brazilië. Vooralsnog zijn eerst de militaire defensiewerken aan de beurt. Oscar: 'De verwachting is dat er minimaal vijftig forten met een relatie met de Hollandse Periode verborgen liggen langs de Braziliaanse kust.' Deze forten ontdekken en waar nodig beschermen, is een uitdaging. De werkdagen zijn anders dan een willekeurige kantoorbaan, bevestigt Oscar: 'als we het veld ingaan hebben we of een taxi of boot ter beschikking die ons naar de mogelijke sites brengt. Tijdens de afgelopen pilot in de deelstaat Paraíba maakten we de plannen voor de volgende dag aan de hand van het historisch onderzoek en kaartmateriaal. Waar moet de boot ons heenbrengen. Welke materialen nemen we mee. De walky talky hielp ons contact te houden als we op verschillende plaatsen tegelijk werkten.'

Oscar Hefting heeft een hechte band opgebouwd met Brazilië. 'Ik heb al aardig wat gereisd en veel mooie landen gezien maar in geen één land heb ik echter zulke warme mensen ontmoet als in Brazilië. Ze geven je het gevoel altijd welkom te zijn. Ik ben ook altijd zeer emotioneel als ik aankom en heb het gevoel dat ik thuishoer. Daarnaast hebben Brazilianen een geweldige inventiviteit en groot improvisatievermogen om dingen voor elkaar te krijgen. Zodra ik in Brazilië aankom worden in korte tijd allerlei zaken geregeld. Vergaderingen met betrokkenen kunnen voor een volgende dag gepland worden. Zo kan er in korte tijd ook een feest georganiseerd worden. In Nederland moet je altijd alles duidelijk van tevoren plannen anders kunnen mensen niet.' Hefting geeft nu al aan dat hij zeker door zal willen blijven

werken in Brazilië. 'Ik zal ook de rest van mijn leven aan Brazilië verbonden blijven. Na de forten willen we ook de steden, dorpen, plantages, suikerfabrieken, religieuze gebouwen en scheepswrakken uit de Hollandse Periode in kaart brengen. Dat betekent nog jaren werk.'

Meer informatie:

www.atlasofdutchbrazil.org (PT & NL)

www.euapioiooforteorange.com.br (PT)

www.newhollandfoundation.nl (PT & NL)

Vanaf 5 september kunt u in het Vestingsmuseum Naarden de tentoonstelling Sweet and Salty (werktitel) bezoeken, waar, naar aanleiding van de Atlas of Dutch Brazil, de verschillen tussen Brazilië en Nederland tot uitdrukking komen.